

**УДМЫН САНГИЙН БОДЛОГО, ТҮҮНИЙГ ХАМГААЛАХ,
ЗОХИЦУУЛАХТАЙ ХОЛБОГДСОН ЭРХ ЗҮЙН БАРИМТ БИЧГИЙН
ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА**

Д.Амаржаргал (Ph.D), Г.Уянга

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

**НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ХҮН АМЫН УДМЫН САНГИЙН ТУХАЙ ЕРӨНХИЙ
ОЙЛГОЛТ**

- Ген, генийн сангийн тухай
- Удмын сангийн тухай
- Цус ойртолт, түүний төрөл хэлбэр
- Угийн бичиг

**ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ОЛОН УЛСЫН ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ХОЛБОГДОХ БАРИМТ
БИЧИГ**

- Хүний удмын сангийн нийтлэг өв уламжлалын үндсэн элемент
- Цус ойртсон гэрлэлт ба олон улсын хууль
- Хүн ам зүйн асуудлыг төрөөс удирдан зохион байгуулах, зохицуулах тогтолцоо
- Бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сангийн хөгжүүлэлт
- Хүн амын хөдөлгөөнийг зохицуулах, цагаачдын тооны зохист түвшнийг хадгалах, хяналт тавих талаар олон улсын эрх зүйн зохицуулалт

**ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДАД ХҮН АМЫН УДМЫН
САНГИЙН ТАЛААРХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**

- Хүн амын удмын сан, нөхөн үржихүйн эрх зүйн зохицуулалт
- Хүн амын удмын сан, нөхөн үржихүйг хамгаалах, цус ойртолтоос сэргийлэх үүднээс улс орнуудад авч хэрэгжүүлж буй сайн туршлага
- Удмын санг хамгаалах үүднээс бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сангийн хөгжүүлэлт, ашиглалтыг амжилттай хэрэгжүүлсэн орны арга, туршлагын тухай
- Монгол Улсад хүн ам зүйн нөхөн үржихүйн талаар хэрэгжиж байсан хууль тогтоомжууд

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

УДИРТГАЛ

Энэхүү судалгаанд хүний удмын сан, нөхөн үржихүйн талаар төрөөс баримталж буй бодлого, эрх зүйн зохицуулалт, сайн туршлага, арга хэмжээг судлахаас гадна удмын санг бүртгэлжүүлэх нэгдсэн санг хөгжүүлэх, ашиглалтыг амжилттай хэрэгжүүлсэн улс орны арга туршлагыг оруулсан болно. Энэ хүрээнд олон улсын засаглалд хүний удмын санг хэрхэн үнэлэх, хүний удмын сангийн нийтлэг өв уламжлалын үндсэн элементүүд, түүнтэй холбогдох олон улсын хууль тогтоомж, НҮБ-аас гаргасан Иргэний бүртгэл мэдээлэл ба хүн амын үзүүлэлтийн статистик мэдээний тогтолцооны менежмент, үйл ажиллагааны гарын авлагаас холбогдох зөвлөмжийг оруулсан болно.

Мөн хүн амын харьцаанд гадаадын иргэдийн тоог зохист түвшинд хадгалах, хяналт тавих асуудлын талаар тусгасан Эдийн засаг хөгжлийн хамтын ажиллагааны байгууллагаас (OECD) гаргасан тайлангаас оруулсан.

Түүнчлэн цус ойртолтоос сэргийлэх үүднээс улс орнуудад авч хэрэгжүүлж буй сайн туршлага, арга хэмжээний талаар холбогдох орны эрх зүйн баримт бичгээс оруулсан болно.

Эцэст нь Монгол Улсад хүн ам зүй, удмын сангийн талаар хэрэгжиж буй хууль тогтоомжийн талаарх судалгааг хийв.

Уг судалгаа нь удмын сантай холбоотой харилцааг өргөн хүрээнд хамарсан тул орны сонголтыг хийхдээ энэ талын судалгаа шинжилгээний ажилд сайн туршлагатай гэж онцолсон орнуудыг оруулсанаас гадна манай улстай нийгэм эдийн засгийн хувьд ойролцоо түвшний орнуудыг тухайн хөндөгдөж буй сэдвийн хүрээнд сонгон оруулсан. Нийт АНУ, Вьетнам, Шинэ Зеланд, Ирланд, Канад, Малайз, ОХУ, БНСУ, Филиппин, Швейцар, Ямайка, Исланд улсын холбогдох бодлогын арга хэмжээ, эрх зүйн баримт бичгийн жишээг багтаасан болно.

Судалгааны ажил гурван бүлэгтэй бөгөөд нэгдүгээр бүлэгт хүний удмын сангийн ерөнхий ойлголт, хоёрдугаар бүлэгт үүнтэй холбогдох олон улсын хууль, дүрэм, түүнд хамаарах бодлогын зөвлөмж, гуравдугаар бүлэгт бусад орны сайн туршлагыг оруулсан болно.

Түлхүүр үг: удмын сан, угийн бичиг, хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичиг

Keywords: human genetic resources, policy regulations, family tree, ancestry registration, consanguineous marriage, affinal marriage, united nations, international guideline

УН.МН
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Удмын сангийн ерөнхий ойлголтын талаар: Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлыг бүрэн хангахын тулд юун түрүүнд “генийн сан”, “удмын сан”, “ген”, “цус ойртолт”, “цус ойртолтоос гарах арга зам” “угийн бичиг” зэргэг ойлголт ухагдахууныг зайлшгүй ойлгож мэдсэн байх шаардлагатай тул судалгаанд эдгээр асуудлуудын талаар цэгцтэй ойлголт өгөх, тайлбар торуулга хийхийг оролдсон болно.

Олон улсын баримт бичгийн талаар: Олон улсын засаглалд хүний удмын санг үнэлэх, ашиглахад удмын санг өмчлөх, түүнд тавих хяналтыг сайжруулах нь хамгийн тохиромжтой хандлага болно гэж үзэж байна.²⁶³

Тиймээс Олон улсын түвшинд хүний удам зүйтэй холбоотой олон улсын гэрээ, тунхаглалууд нь хүний удмын сангийн мэдээллийг ашиглахад хүний эрхийг хамгаалах, уугуул оршин суугчдын удмын мэдээллийг хадгалж үлдэхэд төвлөрдөг. Харин цус ойртсон гэрлэлтийн талаар хүний эрхийг хуульчлан хязгаарлаж болох эсэх тухай асуудал олон улсад өнөөг хүртэл маргаантай байсаар байна. Учир нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын (НҮБ) Хүний Эрхийн Тунхаглалын (1948) 16-р зүйлд: ‘Насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэй хүн арьс өнгө, үндэс угсаа, шашин шүтлэгээс шалтгаалах ямар нэг хязгаарлалтгүйгээр хоорондоо гэрлэх эрхтэй’ гэж заасан байдаг. Бүр тодруулбал генетикийн хувьд Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын (НҮБ, 1997) 6-р зүйлд: ‘Хүний эрхийг удам зүйн шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхаж, нэр төр, эрхэнд нь халдахыг хориглоно.’ хэмээн заасан байдаг.

Хүний удмын сангийн мэдээллийн талаар тусгаж өгсөн НҮБ-ын Иргэний бүртгэл мэдээлэл ба хүн амын үзүүлэлтийн статистик мэдээний тогтолцооны менежмент, үйл ажиллагааны гарын авлагад хүн ам зүйн асуудлыг төрөөс зохицуулах тогтолцооны арга хэлбэрүүдийг тусгаснаас гадна бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн санг хөгжүүлж цахим хэлбэрт шилжүүлэхийг зөвлөжээ. Дэлхий дахинаа цахим хэлбэрийн хүн амын бүртгэлийн хөгжүүлэлтийг амжилттай хэрэгжүүлж, ургийн бичгээ хөтлөх боломжийг бүрэн хангаж чадсан улсуудад Исланд, БНСУ орж байна.

Хүн амын хөдөлгөөнийг зохицуулах, цагаачдын тооны зохист түвшнийг хадгалах, хяналт тавих талаар олон улсын эрх зүйн зохицуулалтад гол төлөв ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх үүднээс авч үзэж байна. Учир нь хүний удмын санг хадгалах зорилгоор цагаачлалын бодлого баримтлах нь ихээхэн маргаантай асуудал юм. Түүхийн явцад энэ зорилгоор гаргасан хууль тогтоомжууд хүнлэг бус, олон алдааг дагуулж байсныг судалгааны дэлгэрэнгүйд дурьдсан болно. Эдийн засаг хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас (OECD) гаргасан цагаачлалын асуудлыг зохицуулах, зохистой хэмжээний талаар гаргасан тайланд багасч буй хөдөлмөрийн зах зээлийг нөхөхөд бусад орноос ирэх цагаачдыг гадаадын улс орнуудад хэдэн хувьтай зохицуулж буй талаар тусгасаныг мөн судалгааны дэлгэрэнгүйд оруулав.

Зарим орны туршлага эрх зүйн зохицуулалтын талаар: Гадаадын ихэнх улсад хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх гол хүчин зүйл болж буй цус ойртолтыг гэмт хэрэг гэж үзэн Эрүүгийн хуульд тусгайлан заах, эсхүл Иргэний болон Гэр бүлийн хуулиар удам доторх гэрлэлтийг хууль бус

²⁶³ Rhodes, C. (2016). Potential international approaches to ownership/control of human genetic resources. Health Care Analysis, 24(3), 260-277.

гэж үзэн хориглох болон бие даасан хуулиар зохицуулж буй хэд хэдэн төрлийн туршлага байна. Өөрөөр хэлбэл, тус харилцааг бие даасан хууль; гэр бүлийн тухай хууль; иргэний хууль; эрүүгийн хуулиар дангаар болон давхар зохицуулж байгаа нь харагдаж байна.

Харин угийн бичиг хөтлөлтөөр манай улстай ойролцоо, мөн сайн туршлага гэж үзсэн угийн бичиг хөтлөх туршлагыг БНСУ-н жишээгээр дэлгэрэнгүй судалсан. БНСУ-д хүн амын удмын мэдээллийг тоон системд шилжүүлсэнээр хэрэглэгчдэд буюу иргэдэд өөрсдийн угийн бичгийг цахим сүлжээнээс олж харах боломжтой болсон байна. Хүн ам зүйн бодлогын талаар БНХАУ-н Хүний генетикийн тухай хуулиас (Regulation on the Management of Human Genetic Resources) авч оруулсан болно. Энэ хууль нь хүний удмын санг үр дүнтэй хамгаалах, зохистой ашиглах зорилгоор боловсруулагдсан ба нийгмийн эрүүл мэнд, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалахад чиглэгдсэн байна.

Монгол Улсын хувьд хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлын талаарх иж бүрэн зохицуулалттай хууль, тогтоомж байхгүй байна. Гэвч энэ харилцааг огт зохицуулаагүй гэж хэлж болохгүй бөгөөд Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал²⁶⁴, Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хууль²⁶⁵, Угийн бичиг хөтлөх журам²⁶⁶, Овог сэргээх тухай²⁶⁷ зарлиг зэрэг эрх зүйн актаар хэсэгчлэн зохицуулсан байна. Мөн “АЛСЫН ХАРАА-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод²⁶⁸ Монгол хүний удмын санг хамгаалж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чадавхыг бэхжүүлж, Монгол хүний хөгжлийг дэмжих зорилтыг дэвшүүлсэн байна.

Судалгааны дэлгэрэнгүй хэсгийг доороос үзнэ үү.

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. ХҮН АМЫН УДМЫН САНГИЙН ТУХАЙ ЕРӨНХИЙ ОЙЛГОЛТ

Аливаа амьд бие махбодын эцэг, эхийн шинж тэмдэг үр удамдаа хэрхэн дамжиж удамшдаг зүй тогтлыг судалдаг ухааныг “Удамшил зүй”²⁶⁹ гэх ба хүний генетикийн шинжлэх ухаанаар хүн амын удмын санд:

- цус ойртолт ба гэрлэлтийн тогтолцоо;
- удамшлын өвчний төрөл, илрэл, тархалт;
- удамшлын бус өвчлөл, нас баралтын удамших хандлагын байдал;
- төрөл бүрийн халдварт өвчний тархалтын нөлөө;
- хүрээлэн буй орчин дахь радиацийн нөлөө;
- химийн төрөл бүрийн нэгдлүүдийн хэрэглээний нөлөө;
- байгаль, уур амьсгалын нөлөө²⁷⁰ гэх мэт нөлөөлнө гэж үздэг.

²⁶⁴ Монгол Улсын Их Хурлын Их дугаар тогтоол. 2010 он.

²⁶⁵ <http://legalinfo.mn/law/details/226?lawid=226>

²⁶⁶ Монгол Улсын Засгийн газрын 257 дугаар тогтоол. 2007 он.

²⁶⁷ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлиг. 1994 он.

²⁶⁸ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11057?lawid=15406>

²⁶⁹ Ж.Батсуурь, Э.Энхмаа. Монгол Улсын иргэн угийн бичиг хөтлөх үлгэрчилсэн загвар. 2010 он. УБ., 38 дахь тал.

²⁷⁰ Мөн тэнд.

Монгол Улсын хэмжээнд хүн ам дахь цус ойртолтын өнөөгийн түвшин, түүнд нөлөөлж байгаа хүчин зүйлсийн талаарх судалгааг 1974 оноос эхлэн 40 гаруй жилийн хугацаанд энэ салбарын тэргүүлэх эрдэмтэд болох Ж.Батсуурь²⁷¹, Э.Энхмаа²⁷² ахлагчтай судалгааны баг нийслэл, 18 аймгийг хамруулан хийсэн байх ба энэхүү судалгааны мэдээллийг холбогдох хэсгүүдэд авч ашигласан болно.

Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлыг бүрэн хангахын тулд юун түрүүнд “генийн сан”, “удмын сан”, “ген”, “цус ойртолт”, “цус ойртолтоос гарах арга зам” зэргийг зайлшгүй ойлгож мэдсэн байх шаардлагатай тул судалгаанд эдгээр асуудлуудын талаар цэгцтэй ойлголт өгөхийг оролдсон болно. Энэ хүрээнд АШУҮИС-ийн Удам зүйн тэнхимийн доктор, профессор И.Пүрэвдоржийн генетикийн нэг сэдэвт бүтээл²⁷³-ийг ашиглалаа.

Ген, генийн сангийн тухай

Ген гэдэг нь хүний удмын мэдээллийг хэдэн үе дамжуулан авч явдаг “ертөнц” юм. Өөрөөр хэлбэл, ген нь амьд организмын удамшлын мэдээллийг агуулсан молекул нэгж (материаллаг хэсэг) болдог.

Хүний бие махбодийг бүтээгч эсийн дотор хромсом хэмээх биенцэр байдаг. Энэ биенцэрийн дотор ген орших бөгөөд ген үеэс үед үр хүүхдэд дамжин хадгалагдана. Эцэг эх хоёроос 50, 50 хувийн ген буюу адилхан хос 23 хромсомыг хүүхэд энэ тэнцүүгээр хадгалан төрөх бөгөөд хүний амьдралын үйл ажиллагаа нь түүний генийн мэдээллийн сангийн шинж чанарт тулгуурлан явагддаг.

Тухайлбал, хүний нүдний өнгө, царай зүс, зан төрх, явдал суудал, оюун ухаан зэргийг хадгалан дамжуулах ген хэдэн зуун жилийн өмнөх өндөр өвөг, эмгээс эхлэн бөлөнцөр хүртэл өөрчлөгдөхгүй хадгалагдаж байдаг. Генийн өөрчлөлтөөс хүний эрүүл мэндэд хор учирч удам дамжих өвчин үүснэ. Генийн өөрчлөлт, гэмтэл согогтой холбогдон үр удамд дамжих эмгэгийг удамшлын өвчин гэнэ. Удамшлын өвчнөөс сэргийлэх, өөрийн удмыг эрүүл байлгахад хүн бүрийн зайлшгүй дагаж мөрдөх ёстой дараах арга замууд бий гэж салбарын эрдэмтэд үзжээ. Үүнд:

- яс, угсаа, удам судар, ах дүү нараа сайн мэдэж угийн бичиг хөтлөх;
- ах дүү, төрөл төрөгсдийн хооронд гэр бүл үүсэж цусан төрлийн холбоо бий болохоос сэргийлэх;
- генийн шинж чадвар, хэвийн байдалд муу нөлөөлөх хорт зуршилд автах аас болгоомжлох (архи, тамхи, мансууруулах эм, химийн бодис, цацрагийн нөлөө).

Эхийн хэвлийд үр тогтоход эхээс нэг ген, эцгээс нэг ген авч хослон нийлдэг. Эрүүл хүний генийн санд ч удамших өвчин үүсгэх 5-10 ген байдаг. Хоёр эмгэг ген эвсэн нийлбэл удамшлын өвчтэй хүүхэд төрдөг.

Өөрөөр хэлбэл, эрүүл хүн бүрт байх удамших өвчин үүсгэгч 5-10 төрлийн ген нь зөвхөн өөртэйгөө ижил гентэй нийлсэн тохиолдолд өвчтэй хүүхэд төрдөг байна. Цусан төрлийн хүмүүс гэр бүл болоход эмгэг генүүд хоорондоо хослон нийлдэгээс үр хүүхэд нь төрөлхийн эрхтэн тогтолцооны гажиг, сэтгэц болон аягийн эмгэг, ой тогтоох чадвар муу, оюуны хомсдол, дархлааны тогтолцоо болон бодисын

²⁷¹ Биологийн шинжлэх ухааны доктор, профессор. Шинжлэх ухааны гавъяат зүтгэлтэн.

²⁷² Анагаах ухааны доктор.

²⁷³ И.Пүрэвдорж. Удамшил. УБ., 1991 он.

солилцооны эмгэг зэрэг удамшлын өвчтэй төрдөг. Мөн хүүхдийн бие бялдарын эрүүл чийрэг өсөн бойжих чадвар, өсөлт удааширна. Цусан төрлийн гэр бүлд энэ үзэгдэл ихэвчлэн жич, зээнцэрийн хүүхдийн хооронд тохиолддог.

Хүн бүр өөрийн эцэг, эхээс заяасан хувь генийн сантай байх бөгөөд энэ нь тухайн хүний эцэг,эхийн яс угсаа, тэдгээрийн дээд ерөнхий өвгөөс тоолох боломжгүй олон үе удам дамжин удамшсан хоршил, хувирлын зүй тогтлоор үр удамд дамждаг.

Удмын сангийн тухай

Хувь хүний генийн сан нэн баялаг бөгөөд хичнээн олон үр төрүүлнэ түүний үрийн санд төдий чинээ үүсдэг олон хувилбараар үүсдэг генийн хоршлууд үр удамдаа аль болох олон удаа дамжих боломж нээгддэг. Гэвч бодит амьдрал дээр хүн бүр өөрийн генийн сангаас тодорхой хувийг л дамжуулдаг. Генийн сангаас дараачийн үе удамд дамжиж буй тодорхой хэсгийг “удмын сан” хэмээн нэрлэнэ.

Өөрөөр хэлбэл, эмэгтэй хүний хүүхэд төрүүлэх биологийн боломжит нас 15 наснаас эхэлж, 50 насанд зогсоно гэж үзвэл түүний нөхөн үржихүйн хугацаа 35 жил үргэлжилнэ. Хэрэв эмэгтэй хүний төрөлт хоорондын хугацааг 1 жил, 1.5 жил, 2 жилийн зайтай гэж тооцвол 35 жилийн хугацаанд нэг эмэгтэй 35; 23; 18 хүүхэд тус тус төрүүлэх боломжтой. Дээрх хугацааны интервалаар тооцож үзвэл дөрвөн хүүхэд төрүүлсэн гэр бүл төрүүлэх боломжтой хүүхдийнхээ дөнгөж 11.4 хувь; 17.4 хувь; 22.2 хувийг л тус тус төрүүлжээ гэсэн үг. Хэрэв хоёр хүүхэд төрүүлбэл энэ тоо 5.7 хувь; 8.7 хувь; 11.1 хувь болж тус тус хоёр дахин багасч, аливаа гэр бүл өвлүүлж болох удмын сангийн тун бага хувийг үр удамдаа өвлүүлж буй хэрэг гэжээ²⁷⁴. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 1. Дараагийн үед өвлүүлэх удмын сангийн хувь

№	Жил	Эмэгтэй хүний хүүхэд төрүүлэх биологийн боломжит нас 15-50 нас гэж үзвэл 35 жил үргэлжилнэ.			Цөөн хүүхэд төрүүлэх тусам дараачийн үе удамдаа өвлүүлэх боломжтой генийн сангийнхаа өчүүхэн хувийг л УДМЫН САН байдлаар өвлүүлдэг.
		Хүүхэд төрүүлэх боломжтой нас	4 хүүхэд төрүүлсэн гэр бүлийн удмын сангийн хувь	2 хүүхэд төрүүлсэн гэр бүлийн удмын сангийн хувь	
1	1	35	11.4%	5.7%	
2	1.5	23	17.4%	8.7%	
3	2	18	22.2%	11.1%	

Хэтэрхий цөөн хүн амтай манай улсын хувьд энэ нь үндэстний генийн сангаасаа үр удамдаа дамжуулах удмын сангийн юугаар ч үл орлуулах асар их баялаг нөөцийг алдаж буй хэрэг гэдэгт удам зүй, биологийн эрдэмтэд санал нэгддэг байна.

Ийнхүү хувь хүний эцэг эхийн генийн сангаас өвлөн авсан удмын сан бол түүний оюун ухаан, бие бялдарын хөгжил, өвчин эсэргүүцэх, урт наслах чадвар, байгаль, нийгмийн юмс үзэгдлийн мөн чанарыг танин ойлгох, өөрийн авьяас билэг, үр чадвараа нээн илрүүлж, насан туршийн амьдралаа тэтгэх, улс үндэстнийхээ

²⁷⁴ Ж.Батсуурь, Э.Энхмаа. Монгол Улсын иргэн угийн бичиг хөтлөх үлгэрчилсэн загвар. 2010 он. УБ., 40 дэх тал.

хөгжилд хувь нэмэр оруулахуйц ажил мэргэжлээ зөв онож сонгоход нь тулгуур хөрс болдог ажээ.

Цус ойртолт, түүний төрөл хэлбэр

Цус ойртох үзэгдэл нь хүн амын дотор олон үе, удмын турш үл анзаарагдах байдлаар явагддаг генетик процесс юм. Хувь хүн болон, нийт хүн амын генийн(удмын) санд цус ойртсон гэрлэлтээр хүний биологийн төрлөхийн хэвийн шинж чанаруудыг доройтуулж, элдэв удамшлийн согог үүсч амьдрах чадварыг бууруулдаг олон генүүд хоорондоо ижилсэж үйл ажиллагаа нь шууд илрэх боломж бүрддэг. Албан ёсоор нөхөр, эхнэр болон ураг холбосон эр, эмийн нөхөн үржихүйн холбоог хүн амын генетикийн ухааны томъёоллоор гэр бүл гэнэ. Нэг эцэг, эхээс гаралтай, тэдгээртэй болон өөр хоорондоо генийн сангийнхаа тодорхой хувиар ураг, төрлийн холбоо бүхий хүмүүс хоорондоо ураг холбож гэрлэхийг хүн амын генетикийн ухаанд “цус ойртсон гэрлэлт” буюу товчоор “цус ойртолт” гэдэг байна. Хүн амын доторх цус ойртолтын хэлбэрийг:

- шууд цус ойртолт;
- алсуур цус ойртолт гэж хоёр ангилдаг.

Шууд цус ойртолт: Нэг гэр бүл болж ураг холбосон эцэг, эхээс заяасан генийн сангийн тодорхой хувиар хоорондоо ахан дүүсийн төрлийн холбоотой, энэхүү ахан дүүсийн төрлийн холбоо бүрэн арилж хоорондоо цэвэр “хар элэгтэн” болоогүй хүмүүсийн гэрлэлтийг цус ойртсон гэрлэлт буюу “цус ойртолт” хэмээн нэрлэдэг.

Генийн сангийн тодорхой хувиар төрлийн холбоотой дор дурьдсан хүрээний цус ойртсон гэрлэлтүүд хүн амын дотор илэрдэг. Тухайлбал:

- нэгэн эцэг, эхээс үүсэлтэй ахан дүүсийн үр удмууд хоорондоо гэрлэх;
- эцгийн, эсвэл эхийн талаар төрлийн холбоо бүрэн арилаагүй хүмүүс хоорондоо гэрлэх;
- эцгийн эцэг эх, эхийн эцэг эхийн талаар төрлийн холбоо бүрэн арилаагүй хүмүүс хоорондоо гэрлэх зэрэг болно.

Алсуур цус ойртолт: Хүн амын хөдөлгөөнийг тэтгэх дэд бүтэц сайтар хөгжөөгүй, газар зүйн байршлаар хоорондоо алслагдмал хэтэрхий сийрэг нягтралтай (суурьшилтай) засаг захиргааны хэт жижгэрсэн бүтэцтэй нөхцөлд нэг нутаг усныхан олон үе удам дамнан хоорондоо гэрлэх явдал давамгайлдаг.

Тэр дундаа одоогийн 21 аймаг, 370 сум, 1500 гаруй баг болгон хуваасан засаг захиргааны нэгж, газар зүйн орон зай, үйлчилгээний хязгаарлагдмал хүрээнд баригдсан гэрлэлтийн жижгэрсэн бүлэглэлүүд үүсдэг²⁷⁵. Энэ үзэгдэл нь хүн амын дотор алсуур цус ойртолтыг нөхцөлдүүлдэг ба энэ нь шууд цус ойртолтод хүргэх аюултай.

Цус ойртолтын уршиг: Цус ойртох үзэгдэл нь хүн амын дотор олон үе удмын турш үл анзаарагдах байдлаар явагддаг генетик процес юм. Хувь хүн болон нийт хүн амын удмын санд цус ойртсон гэрлэлтээр хүний биологийн төрөлхийн хэв шинж чанаруудыг доройтуулж, элдэв удамшлын согог үүсгэдэг, амьдрах чадварыг хөнөөдөг олон генүүд хоорондоо ижилсэж үйл ажиллагаа нь шууд илрэх боломж бүрддэг. Энэ нь хүний генетикийн шинжлэх ухаанаар нотлогдсон

²⁷⁵ Мөн тэнд. 99 дэх тал.

бөгөөд цус ойртолтын түвшин хүн амын дотор хэт ихсэх нь дор дурдсан уршигт үр дагварыг бий болгоно. Тухайбал:

- хүний оюун ухаан, сэтгэхүй чадвахын түвшин буурах;
- оюуны хөнгөн болон гүнзгий хомсдолтой төрөх хүүхдийн тоо өсөх;
- удамшлын өвчин болон төрөлхийн согогтой төрөх хүүхдийн тоо өсөх (*Судалгааны 3 дугаар хэсэгт нарийвчлан судалсан болно*);
- хүний өвчин эсэргүүцэх дархлааны түвшин буурах, бие бялдрын өсөлт давжаарах.

Цус ойртсон тохиолдолд: Оюун ухааны хомсдолтой, биеийн галбир үзэмж дорой буюу амьгүй хүүхэд төрөх, хүүхэд бага насандаа эндэх, үр зулбах зэрэг хүн ам зүйн сөрөг үзэгдлүүд илэрдэг байна.

Дэлхийд оюуны хомсдолтойг 1000 хүнд 10 байхад хэвийн гэж үздэг. Тэгвэл оюуны хомсдолтой хүн Монголд²⁷⁶:

- 1986 онд 1000 хүнд 8.4 орчим
- 1997 онд 11-12 болжээ
- Одоо 1000 хүнд 13 гаруй байгаа бөгөөд 10 жилд 3.1 хүнээр нэмэгдэж байна.

Монголын удамшлын эмгэгтэй хүмүүсээс:

- Хөнгөн хомсдол дүйнгэ – 72.3%
- Илэрхий мэдэгдэхүйц тэнэг – 19.2%
- Маанаг – 6%
- Усан тэнэг – 0.6% байна

Оюуны хомсдол хэт өндөр оронд 1000 хүнд 30 хүн байдаг бол манай зарим сум багт 1000 хүнд 30-аас дээш гарсан байна. Оюуны хомсдлын судалгаагаар:

- Дорнодын Матад суманд 1000 хүнд 47.1, Халх гол суманд 35.5,
- Өмнөговийн Манлай суманд 22
- Дундговийн Адаацагт 19.7
- Баянхонгорын Баянлигт 16.2 хүн оюуны хомсдолтой байна.

Угийн бичиг

Иргэн бүр удам судар, овог аймгаа мэдэж угийн бичгээ долоогоос есөн үеэр зөв хөтлөж, ураг төрлүүд хоорондоо гэрлэхгүй байх нь цус ойртохгүй байж овгийн дархлаа сайжирч, эрүүл амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх нь чухал юм. Монголчууд VIII зууны үеэс бичиг үсэгтэй болоогүй байсан ч үр хүүхэддээ, ах дүү төрөл садныхаа талаар үлгэр тууль ерөөл магтаал, түргэн хэллэгт багтаан амаар заан сургадаг байсан.

Эцэг эхийн талуудын холбоо бүхий бүлэг хүмүүсийн дунд үе дамжуулан тасралтгүй залгаж хөтөлсөн, удмын түүх, өвөг дээдсийн бүтээсэн соёлын үнэт өвгийг угийн бичиг гэнэ. Угийн бичиг нь Ерөнхийлөгчийн 1991 оны 115-р зарлиг, УИХ-ын 1996 оны тогтоол, Засгийн газрын 1997 оны 17-р тогтоол, Засгийн газрын 2007 оны 257-р тогтоол, Үндэсний аюулгүй байдлын 1994 оны үзэл баримтлал, соёлын

²⁷⁶ Угийн бичиг багшийн ном

тухай хууль гэр бүлийн хууль зэрэг хууль тогтоомжийн хүрээнд зохицуулагддаг. Угийн бичгийг дараах 6 төрлийн аргаар хөтөлдөг²⁷⁷. Үүнд:

1. Модны мөчир мэт салбарлуулан хөтлөх
2. Нарны цацраг адилаар хөтлөх
3. Цагираг хэлбэрийн хөтлөх арга
4. Арга билгээр хөтлөх
5. Шугаман хэлбэрийн зураглаж хөтлөх арга
6. Шаштирлаж(түүхчлэн) бичих арга

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ОЛОН УЛСЫН ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ХОЛБОГДОХ БАРИМТ БИЧИГ

Ургамал, амьтны генетик нөөцийн талаарх бодлого олон улсад сайтар хэрэгжсэн байдаг боловч хүний удмын сангийн талаарх бодлого хангалттай хэмжээнд судлагдаагүй байна. Олон улсын засаглалд хүний удмын санг хэрхэн үнэлэх, ашиглахад удмын санг өмчлөх, түүнд тавих хяналтыг сайжруулах нь хамгийн тохиромжтой хандлага болно гэж үзэж байна.²⁷⁸

Хүний удмын санд удамшлын үйл ажиллагааны нэгжийг агуулсан генетикийн материалыг оруулах ба түүний бодит буюу боломжит үнэ цэнэ, холбогдох өгөгдлүүдийг багтааж ойлгоно. Олон улсын түвшинд хүний удам зүйтэй холбоотой дараах олон улсын гэрээ, тунхаглалууд байдаг.

- Генетик нөөц болон тэдгээрийг ашигласнаас үүдэх үр ашгийг шударга, эрх тэгш хуваарилах тухай Нагоягийн протокол (Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of the Benefits Arising from their Utilisation)
- Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights)
- Уугуул оршин суугчдын эрхийн НҮБ-ын тунхаглал (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples)
- Олон улсын томуугийн хяналт ба авах арга хэмжээний тогтолцоо (Global Influenza Surveillance and Response System)

Үүнээс Нагоягийн протоколын хүрээнд генетик нөөцийн нийгмийн эрүүл мэндэд үзүүлэх ач холбогдол ба гарч болзошгүй эрсдэлийн талаар тусгасан байдаг. Харин хүний удмын сангийн мэдээллийг хэрхэн зохицуулах талаар НҮБ-ын Иргэний бүртгэл мэдээлэл ба хүн амын үзүүлэлтийн статистик мэдээний тогтолцооны менежмент, үйл ажиллагааны гарын авлагад тусгаж өгсөн байна.

Хүний удмын сангийн нийтлэг өв уламжлалын үндсэн элемент

Олон улсын хамтын ажиллагааны зарчимд нийцсэн хүний удмын сангийн нийтлэг өв уламжлалыг засаглалд хэрэгжүүлэхэд үндсэн таван элемент хамаарна:²⁷⁹

²⁷⁷ Ш.Биндэръяа Угийн бичиг багшийн ном

²⁷⁸ Rhodes, C. (2016). Potential international approaches to ownership/control of human genetic resources. *Health Care Analysis*, 24(3), 260-277.

²⁷⁹ Rhodes, C. (2016). Potential international approaches to ownership/control of human genetic resources. *Health Care Analysis*, 24(3), 260-277.

1. Хүний удмын санг хэн нэгэн өмчлөх, эсвэл хэн нэгний бүрэн эрхэд хамааруулах боломжгүй. Үүнийг олон улсын хамтын нийгэмлэг удирдаж, шаардлагатай тохиолдолд хөгжиж буй орнуудад нэн тэргүүнд анхаарал хандуулах болно.
2. Олон улсын хамтын нийгэмлэг нь удмын сангийн хариуцлагаас хуваалцаж, нийтийн ашиг сонирхлын үндсэн дээр удирдах болно.
3. Хүний удмын сангийн мэдээллийг ашигласны үр өгөөжийг дэлхийн нийтлэг ашиг сонирхлын үндсэн дээр олон улсад хуваалцах бөгөөд хөгжиж буй орнуудын хэрэгцээг түрүүлж анхаарна. Нийт хүн төрөлхтний нийтлэг ашиг тусыг дээшлүүлэхээс бусад зорилгоор ашиг олох үйл ажиллагааг зохисгүйд тооцно.
4. Хүний удмын санг зөвхөн энх тайвны зорилгоор ашиглаж болно.
5. Хүний удмын сангийн талаарх эрдэм шинжилгээний ажлыг чөлөөтэй, нээлттэйгээр зөвшөөрөх болно. Гэхдээ энэ нь олон улсын болон холбогдох дотоодын хууль тогтоомжид нийцсэн байх шаардлагатай. Ийм судалгааны үр дүн нь сонирхсон хэн бүхэнд нээлттэй байх боловч уг шинжлэх ухааны судалгаа нь бүх ард түмний ашиг тусын тулд чиглэгдсэн байх ёстой.

Цус ойртсон гэрлэлт ба олон улсын хууль

АНУ, Хятад, Тайвань, Өмнөд ба Хойд Солонгост үеэлтэйгээ гэрлэхийг хориглосон иргэний хууль тогтоомжууд байдаг ба энэ нь гэрлэх эрхийн тухай олон улсын хүний эрхийн конвенцид харшлах магадлалтай гэж үздэг. Учир нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын (НҮБ) Хүний Эрхийн Тунхаглалын (1948) 16-р зүйлд: ‘Насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэй хүн арьс өнгө, үндэс угсаа, шашин шүтлэгээс шалтгаалах ямар нэг хязгаарлалтгүйгээр хоорондоо гэрлэх эрхтэй’ гэж заасан байдаг. Бүр тодруулбал генетикийн хувьд Хүний геном ба хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын (НҮБ, 1997) 6-р зүйлд: ‘Хүний эрхийг удам зүйн шинж чанараар нь ялгаварлан гадуурхаж, нэр төр, эрхэнд нь халдахыг хориглоно.’ хэмээн заасан байдаг. Хүний эрхийг энэ харилцаан дээр хуульчлан хязгаарлаж болох эсэх тухай асуудал өнөөг хүртэл маргаантай байсаар байна.²⁸⁰

Хүн ам зүйн асуудлыг төрөөс удирдан зохион байгуулах, зохицуулах тогтолцоо

НҮБ-аас гаргасан Иргэний бүртгэл мэдээлэл ба хүн амын үзүүлэлтийн статистик мэдээний тогтолцооны менежмент, үйл ажиллагааны гарын авлагад²⁸¹ иргэний бүртгэл мэдээлэл нь иргэншил, өвөг дээдсийн өв уламжлалд хамаарах олон харилцаанд нөлөөлдөг гэж заасан байна.

Уг гарын авлагад иргэний бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн санд гэр бүлийн асуудал ба эрүүл мэнд, үндэсний статистикийн төлөвлөлт ба санхүүгийн агентлагуудыг хооронд нь зохицуулах хороог санал болгосон байна. Энэ хороо нь эдгээр агентлагуудын үйл ажиллагааг зангидаж, тохирох хөтөлбөрүүдийг зохион байгуулах эрхтэй байна. Үүнд эх хүүхдийн эрүүл мэнд, гэр бүл төлөвлөлт

²⁸⁰ Bittles, A. (2012). Civil legislation on consanguineous and affinal marriage. In *Consanguinity in Context* (Cambridge Studies in Biological and Evolutionary Anthropology, pp. 29-39). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139015844.003

²⁸¹ Handbook on Civil Registration and Vital Statistics Systems: Management, Operation and Maintenance United Nations • New York, 2018 <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/Standards-and-Methods/files/Handbooks/crvs/crvs-mgt-E.pdf>

ба нийгмийн үйлчилгээ, хүн амын бүртгэл, сонгуулийн үйл ажиллагаанаас гадна цагаачлалтай холбоотой хүн амын шилжилт хөдөлгөөнийг зохицуулах хөтөлбөрүүд багтана.

Бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сангийн хөгжүүлэлт

Иргэний бүртгэл мэдээлэлд агуулагдах удмын мэдээлэл нь маш их үнэ цэнэтэй бөгөөд сайтар хадгалагдах ёстой. Тиймээс иргэний цаасан бүртгэлийг аль болох цахим хэлбэрт шилжүүлэх шаардлагатайг НҮБ-аас гаргасан Иргэний бүртгэл мэдээлэл ба хүн амын үзүүлэлтийн статистик мэдээний тогтолцооны менежмент, үйл ажиллагааны гарын авлагад онцолжээ. Нэгэнт цахим хэлбэрт шилжүүлсэн бол цаасан эх хувийг үндэсний архивт шилжүүлэх нь зүйтэй. Үүнтэй холбоотойгоор Иргэний улсын бүртгэлийн тухай хуульд иргэний бүртгэлийн мэдээллийг нөөцлөх, хадгалах шаардлагыг тусгасан байхаас гадна цахим хуулбарыг эх хувьтай эн тэнцүү хүлээн зөвшөөрөх үндэслэлийг тусгасан байх ёстой. Хүн амыг бүртгэлжүүлсэнээс тодорхой хугацааны дараа цаасан хуулбарыг үндэсний архивт шилжүүлэхдээ цаг уурын нөхцөл байдлыг үнэлж ялангуяа муудаж болзошгүй нөхцөлд хадгалах эсвэл хадгалах зай хангалттай эсэхийг сайтар тооцоолох хэрэгтэй.

Удмын мэдээллийг цахим хэлбэрээр хадгалж, цахимаар ашиглаж буй сайн туршлагыг Шотландын ерөнхий бүртгэлийн газар 2007 оноос хэрэгжүүлж байна. «Шотландын ард түмэн» (The Scotland's People) хэмээх мэдээллийн сан нь ойролцоогоор 50 сая бүртгэлийг хадгалдаг бөгөөд үүнд бага хэмжээний төлбөр төлсөнөөр нэвтрэх боломжтой байдаг.²⁸² Мөн АНУ-н Юта дахь нэгэн сүмд нийтийн ургийн бичиг хөтөлдөг “FamilySearch” мэдээллийн санг хөтөлж ирсэн бөгөөд уг сүмийн гишүүд өөрсдийн гэр бүлийн түүх, харилцаа холбоо болон бусад мэдээллийг өөрсдөө баяжуулах боломжтой байдаг (New FamilySearch 2007; Cannon Albright 2008). Энэхүү 6.4 сая хүний мэдээлэл агуулсан сан нь удам зүй, демографик, эпидемиологи, эрүүл мэндийн мэдээллийг багтаасан байдаг бөгөөд зөвхөн судалгааны зорилгоор ашиглагддаг. Харин Скандинавын орнуудад Үндэсний хүн амын бүртгэлийн газар байдаг бөгөөд Исланд улс хүн амд суурилсан удмын мэдээллийн сангаар онцлог байдаг. Энэ оронд 1703 оноос анхны бүртгэлжүүлэлт эхэлсэн бөгөөд түүхийн явцад тогтвортой, тодорхой байдлаар удмын мэдээллээ хадгалсаар ирсэн. Үүнд Исландын их сургуулийн удам зүйн хорооны (Genetical committee of the University of Island) том өгөгдлийн санд 1840 оноос хойш төрсөн бараг бүх Исланд иргэдийн мэдээлэл багтсанаар өнөөгийн бүх иргэдийн ургийн бичгийг гаргах бололцоотой болгосон байна. Энэ мэдээлэл нь хувийн дугаар бүхий Исландын иргэнд нэвтрэх боломж олгох ба өөрийн гарал үүсэл бусад Исланд хүнтэй холбогдох ураг төрлийн холбоог тогтооход нь тусалдаг.

Хүний удмын сангийн мэдээлэл нь удамшлын эрүүл мэндэд учруулах эрсдэлийг тодорхойлоход онцгой үүрэг гүйцэтгэнэ.

Хүн амын хөдөлгөөнийг зохицуулах, цагаачдын тооны зохист түвшнийг хадгалах, хяналт тавих талаар олон улсын эрх зүйн зохицуулалт

Хүн амын хөдөлгөөнийг зохицуулах цагаачлалын асуудалд олон улсад хүний эрхийг хамгаалах үүднээс цагаачдын тооны түвшинг гол төлөв хөдөлмөрийн

²⁸² Stefansdottir, V., Johannsson, O. T., Skirton, H., Tryggvadottir, L., Tulinius, H., & Jonsson, J. J. (2013). The use of genealogy databases for risk assessment in genetic health service: a systematic review. *Journal of community genetics*, 4(1), 1-7.

хүчийг нэмэгдүүлэх үүднээс авч үзэж байна. Эдийн засаг хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас (OECD) гаргасан цагаачлалын асуудлыг зохицуулах, зохистой хэмжээний талаар гаргасан зөвлөмжид багасч буй хөдөлмөрийн зах зээлийг нөхөхөд бусад орноос ирэх цагаачдыг хэрхэн зохицуулах талаар тусгасан байна.²⁸³ Одоогийн байдлаар OECD гишүүн орнуудын хүн амд ногдох албан ёсны цагаачдын хувь доорх байдлаар харагдаж байна.

Хүснэгт 2. Зарим улс орны хүн амын дунд цагаачдын эзлэх хувь

	Австрали	Канад	Франц	Итали	Ш и н э Зеланд	Швед	Швейцар	Англи	АНУ
Хүн амын дунд цагаачдын эзлэх хувь	0.74	0.70	0.29	0.19	1.20	0.46	1.13	0.41	0.24

Хүний удмын санг хадгалах зорилгоор цагаачлалын бодлого баримтлах нь ихээхэн маргаантай асуудал юм. Учир нь түүхийн явцад энэ зорилгоор гаргасан хууль тогтоомжууд хүнлэг бус, олон алдааг дагуулж байсан байна. Тухайлбал 1920-иод оны сүүлчээр АНУ-ын 28 муж улс хүсээгүй иргэдийг албадан үргүй болгох хуулийг баталсан нь цагаачлалыг хязгаарлах бодлогод нөлөөлсөн юм. Үүний дүнд АНУ-н нутаг дэвсгэр дээр 1939 он гэхэд 30 мянган хүн өөрийн хүслээс гадуур албадан үргүй болгох ажилбар хийлгэсэн байна. Энэ бодлого Европын бусад оронд ч хэрэгжсэн байна. Нацизмын үеэр “доод түвшний” арьстаныг хомрогolon устгасан нь удмын санг зохицуулах гэсэн төрийн бодлогын хамгийн харгис жишээ болсон юм.²⁸⁴

Заримдаа цагаачлалын тухай хууль нь тухайн үеийн богино хугацааны хязгаарлагдмал зорилгод чиглэсэн бодлогыг тусгасан байдаг боловч урт хугацааны цагаачлагчдын тооны өсөлтийг дагуулдаг. Үүний тод жишээ нь 1965 оны АНУ-ын Цагаачлалын тухай хууль (US Immigration Act) юм. Харин Канадын засгийн газар 1980-аад оны сүүл үеэр шилжилт хөдөлгөөний бодлогодоо хүн ам зүйн тодорхой зорилго тавьсан бөгөөд үүнд цагаачдын тоог жил бүр хүн амын нэг хувьтай тэнцэх хэмжээгээр өсгөх явдал байв. Европын орнуудын засгийн газрууд 1950-1960 оны богино хугацаанд дутагдалтай ажиллах хүчний хэрэгцээг хангахын тулд түр хугацааны цагаачдыг оруулж ажиллуулах бодлогыг сурталчилсан боловч урт хугацааны үр дагавар нь өнөө үед тодорхой байна. Ажиллах зорилгоор үүсэх шилжилт хөдөлгөөн одоо ч идэвхтэй үргэлжилж байгаа бөгөөд Европын орнуудын засгийн газар гэр бүлтэйгээ хамт байх эрх, дүрвэгсдийн конвенцид орсон байдаг тул улам л нэмэгдэж байна. Эдгээр бодлогын урт хугацааны үр дагаврыг тооцоогүй хэвээр байна.²⁸⁵

²⁸³ Managing Migration – Are Quotas and Numerical Limits the Solution? INTERNATIONAL MIGRATION OUTLOOK: SOPEMI 2006 EDITION – ISBN 92-64-03627-X – © OECD 2006

²⁸⁴ Frankel, M. S., & Chapman, A. R. (2000, September). Human inheritable genetic modifications: Assessing scientific, ethical, religious, and policy issues. Washington, DC: American Association for the Advancement of Science. <https://www.aaas.org/sites/default/files/germline2.pdf>

²⁸⁵ Coleman, D. (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. Population and development review, 401-446.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДАД ХҮН АМЫН УДМЫН САНГИЙН ТАЛААРХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Хүн амын удмын сан, нөхөн үржихүйн эрх зүйн зохицуулалт

Хүн амын удмын санг бүхлээр нь зохицуулдаг хуультай орон зөвхөн БНХАУ байна. БНХАУ-ын Хүний генетикийн нөөцийн менежментийн тухай хууль */Regulation on the Management of Human Genetic Resources/* нь 2019 онд батлагдсан ба нийт 6 бүлэг 47 зүйл заалттай. Хүний генетик нөөцийг үр дүнтэй хамгаалах, зохистой ашиглах зорилгоор энэхүү хуулийг боловсруулсан ба нийгмийн эрүүл мэнд, үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготой. Энэхүү журамд ашигласан хүний генетик нөөц гэдэг нь хүний генетик нөөцийн материал болон хүний генетик нөөцийн мэдээллийг агуулдаг. Хүний генетик нөөцийн материал нь хүний геном, ген болон бусад генетикийн материалыг агуулсан эрхтэн, эд, эс зэрэг генетикийн материалыг хэлнэ. Хүний генетик нөөцийн мэдээлэл нь хүний генетик нөөцийн материалаас гаргаж авсан өгөгдөл болон бусад мэдээллийг хэлнэ. Хүний генетикийн нөөцийн менежментийн тухай хууль нь:

- Бүлэг I: Нийтлэг үндэслэл
- Бүлэг II: Цуглуулах, хамгаалах
- Бүлэг III: Хэрэглээ
- Бүлэг IV: Үйлчилгээ болон Хяналт
- Бүлэг V: Хуулийн хариуцлага
- Бүлэг VI: Нэмэлт заалтуудаас бүрдэнэ.

Харин Хүн ам зүйн асуудлыг төрөөс удирдан зохион байгуулах, зохицуулах цэгцтэй тогтолцоо тогтоох талаар гадаадын улс орнуудад бий болгосон төрийн бүтэц, тогтолцооны сайн жишигт Их Британийн Хүний генетикийн комиссыг (Human Genetic Commissions) нэрлэж болохоор байна.

Энэ комисс нь 1999 онд байгуулагдсан ба Их Британийн засгийн газрын хүний генетикийн шинэ хөгжил, хувь хүний амьдралд хэрхэн нөлөөлөх талаар зөвлөх байгууллага юм. Эн байгууллага нь нийгэм, ёс зүй, хууль эрх зүйн асуудалд хүний генетикийн талаар Засгийн газарт зөвлөгөө өгөхөөс гадна хүний удмын сангийн харилцааны талаарх мэтгэлцээнийг сурталчлах, олон нийт болон оролцогч талуудын юу хэлэхийг сонсч, нээлттэй, ил тод байдлаар үйл ажиллагаа явуулахыг эрхэмлэдэг байна. Комисс нь генетик, ёс зүй, хууль эрх зүй, хэрэглэгчийн асуудал эрхэлсэн мэргэжилтнүүдийг багтаасан хорин нэгэн гишүүнээс бүрддэг.

Хүн амын удмын сан, нөхөн үржихүйг хамгаалах, цус ойртолтоос сэргийлэх үүднээс улс орнуудад авч хэрэгжүүлж буй сайн туршлага²⁸⁶

Гадаадын ихэнх улсад хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх гол хүчин зүйл болж буй цус ойртолт буюу бүлийн доторх гэрлэлтийг (incest) гэмт хэрэг гэж үзэн Эрүүгийн хуульд тусгайлан заах, эсхүл Иргэний болон Гэр бүлийн хуулиар удам доторх гэрлэлтийг хууль бус гэж үзэн хориглох болон бие даасан хуулиар зохицуулж буй хэд хэдэн төрлийн туршлага байна. Өөрөөр хэлбэл, тус харилцааг:

²⁸⁶ Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдал, бусад орны туршлага” харьцуулсан судалгаа СТ-16/218

- бие даасан хууль;
- гэр бүлийн тухай хууль;
- иргэний хууль;
- эрүүгийн хуулиар дангаар болон давхар зохицуулж байгаа нь харагдаж байна.

Хүснэгт 3. Гадаадын зарим оронд цус ойртолтыг зохицуулсан байдал

№	Улсын нэр	Эрүүгийн хууль	Иргэний хууль	Гэр бүлийн тухай	Бие даасан хууль
Ази тивийн орнууд					
1.	Вьетнам	✓		✓	
2.	Иран	✓			
3.	Макао		✓		
4.	Малайз	✓		✓	
5.	БНСУ		✓		
6.	Сингапур	✓			
7.	Тайвань	✓	✓		
8.	Тайланд			✓	
9.	Филиппин		✓	✓	
10.	Хонконг	✓			
11.	Энэтхэг	✓			
Америк тив, Австрали, далайн улс орнууд					
1.	Австрали	✓			
2.	АНУ, Алабама муж	✓			
3.	АНУ, Өмнөд Каролин муж	✓			
4.	Бразил	✓	✓		✓
5.	Канад	✓			
6.	Шинэ Зеланд	✓			
7.	Ямайка				✓
Европ тивийн орнууд					
1.	Австри	✓			
2.	Бельги	✓			
3.	Герман	✓		✓	
4.	Грек	✓	✓		
5.	Дани	✓	✓		
6.	Ирланд				✓
7.	Итали	✓		✓	
8.	Люксембург	✓			
9.	ОХУ			✓	

10.	Польш	✓			
11.	Румын			✓	
12.	Финланд			✓	✓
13.	Франц	✓			
14.	Швейцар	✓			
Нийт 32 орон		23	7	9	4

Судалгааны явцад хуулийн зохицуулалтын талаарх мэдээлэл олдсон нийт 32 улсад цус ойртолтыг ямар хууль тогтоомжоор зохицуулж байгааг харьцуулан үзэхэд, давхардсан тоогоор Эрүүгийн хуулиар зохицуулсан 23 (72 хувь), Иргэний хуулиар зохицуулсан 7 (22 хувь), Гэр бүлийн тухай хуулиар зохицуулсан 9 (28 хувь), бие даасан хуулиар зохицуулсан 4 (13 хувь) улс байна.

Эдгээр орнуудад цус ойртолттой холбоотой харилцааг бие даасан нэг хуулиар эсхүл салбарын хоёр, гурван хуулиар зохицуулсан буюу хосолмол зохицуулалттай байна. (Хүснэгт 2) Тус харилцааг нэг хуулиар зохицуулсан 22 улс (69 хувь), хоёроос гурван хуулиар давхар зохицуулсан 10 улс (31 хувь) байгаагийн ихэнх нь Эрүүгийн хуулиар хориглосон байна.

Хүснэгт 4. Гадаадын зарим оронд цус ойртолтыг зохицуулсан байдал

Эрх зүйн зохицуулсан байдал	Хуулийн нэр	Орны тоо	Эзлэх хувь	Улс орнууд
Дан хуулиар зохицуулсан байдал	Эрүүгийн хууль	15	46.9	Австрали, Австри, АНУ-ын Алабама муж, Өмнөд Каролин муж, Бельги, Иран, Канад, Люксембург, Польш, Сингапур, Франц, Хонконг, Швейцар, Шинэ Зеланд, Энэтхэг
	Иргэний хууль	2	6.3	Макао, Солонгос
	Гэр бүлийн тухай хууль	3	9.4	ОХУ, Тайланд, Румын
	Бие даасан хууль	2	6.3	Ирланд, Ямайка
Хосолсон хуулиар зохицуулсан байдал	1.Эрүүгийн хууль 2.Иргэний хууль,	3	9.4	Грек, Дани, Тайвань
	1.Эрүүгийн хууль 2.Гэр бүлийн хууль	4	12.5	Вьетнам, Герман, Итали, Малайз
	1.Иргэний хууль 2.Гэр бүлийн хууль	1	3.1	Филиппин
	1.Гэр бүлийн тухай хууль 2.Бие даасан хууль	1	3.1	Финланд
	1.Эрүүгийн хууль 2.Иргэний хууль 3.Бие даасан хууль	1	3.1	Бразил

Эдгээр улс орноос дараах 10 улсын 13 хуулийг сонгон холбогдох зохицуулалтыг түүвэрлэн судалсан болно.

1. Вьетнам Улс	Гэрлэлт, гэр бүлийн тухай хууль Эрүүгийн хууль
2. Ирланд Улс	Цус ойртолтод хүлээлгэх хариуцлагын тухай
3. Канад Улс	Эрүүгийн хууль
4. Малайз Улс	Гэрлэлт, гэр бүл салалтын тухай хууль
5. ОХУ	Эрүүгийн хууль
6. БНСУ	Гэр бүлийн хууль
7. Филиппин Улс	Иргэний хууль Гэр бүлийн тухай
8. Швейцар Улс	Иргэний хууль
9. Шинэ Зеланд Улс	Эрүүгийн хууль
10. Ямайка Улс	Эрүүгийн хууль
хариуцлагын	Цус ойртох үйлдэлд хүлээлгэх тухай хууль

Судалгаанд хамруулсан улсын хуулийн зохицуулалтаас харахад цус ойртсон гэрлэлтийг хууль бус гэрлэлт гэж үзэн хориглосон бөгөөд уг харилцааны хүрээнд дараах ойлголтуудыг нарийвчлан хуульчилсан байна. Үүнд:

- цус ойртох харилцааны субъект;
- цус ойртолт гэж үзэх үйлдэл;
- хүлээлгэх хариуцлага.

Хүснэгт 5. Гадаадын зарим улсын хууль тогтоомжид цус ойртолтыг хэрхэн тусгасан талаарх эрх зүйн зохицуулалт

№	Улс	Хуулийн нэр	Хуулийн заалт
1	Вьетнам Улс	Гэрлэлт, гэр бүлийн тухай хууль ²⁸⁷	5-р зүйл. Гэрлэлт, гэр бүлийн дэглэмийн хамгаалалт 2.Дараах үйлдлийг хориглоно: г) шууд цусны хүмүүс ²⁸⁸ ; гурван үеийн төрөл садан ²⁸⁹ ; үрчилж авсан эцэг, эх болон үрчлүүлсэн хүүхэд, эсхүл өмнө нь үрчилж авч байсан эцэг, эх болон үрчлүүлж байсан хүүхэд; хадам аав болон бэр, хадам ээж болон хүргэн; хойд эцэг, эх болон дагавар хүүхэд нар хоорондоо гэрлэх, эсхүл нөхөр эхнэрийн харилцаагаар хамтран амьдрахыг;

²⁸⁷ Law on marriage and family of Vietnam (No. 52/2014/QH13). June 26, 2014.

²⁸⁸ Вьетнамын Гэрлэлт, гэр бүлийн тухай хууль: 3.17.ижил шууд цусны хүмүүс гэж дарааллан төрсөн цусан төрлийн холбоо бүхий этгээдийг ойлгоно.

²⁸⁹ Вьетнамын Гэрлэлт, гэр бүлийн тухай хууль: 3.18.гурван үеийн төрөл садан гэж эцэг, эхийн дундаас төрсөн нь нэг дэх үе; төрсөн ах, дүүс, эцэг нэгтэй ах, дүүс, эх нэгтэй ах, дүүс нь хоёр дахь үе; авга ах, нагац ахын хүүхдүүд, авга эгч, нагац эгчийн хүүхдүүд нь гурав дахь үеийг тус тус ойлгоно.

		Эрүүгийн хууль ²⁹⁰	150-р зүйл. Цус ойртох гэмт хэрэг Төрсөн ах, эгч; эцэг, эсхүл эх нэгтэй ах, эгч зэрэг шууд цусан төрлийн холбоотой этгээдтэй бэлгийн харилцаанд орсон бол 6 сараас 5 жил хүртэлх хорих ял эдэлнэ.
2	Ирланд Улс	Цус ойртолтод хүлээлгэх хариуцлагын тухай хууль ²⁹¹	1.1. Аль ч эр хүн бүр мэдсээр байж өөрийн ач охин, охин, эгч, дүүс, эсхүл ээжтэйгээ бэлгийн харьцаанд орсон гэмт хэрэг үйлдсэн бол 3 -7 жилээр хүнд ажилд цөлөх эсхүл 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ялыг албадан хөдөлмөрлүүлэх ялтай хослуулсан ногдуулна. 2.1. Цус ойртсон бэлгийн харьцаанд ороход эмэгтэй нь зөвшөөрсөн байх нь хариуцлагаас чөлөөлөх үндэслэл болохгүй. 1) Аль ч эмэгтэй хүн өөрийн аав, өвөг эцэг, ах, эрэгтэй дүү эсхүл хүүтэйгээ бэлгийн харьцаанд орохоор зөвшөөрсөн бол 3 -7 жилээр хүнд ажилд цөлөх эсхүл 2 жил хүртэл хугацаагаар хорих ялыг албадан хөдөлмөрлүүлэх ялтай хослуулсан ногдуулна. 2) Энэ хуульд заасан “ах” болон “эгч” гэдэгт гэрлэсэн эсэхээс үл хамааран эх нэгтэй эсхүл эцэг нэгтэй ах, эгч, дүүг хамруулан ойлгоно.
3	Канад Улс	Эрүүгийн хууль ²⁹²	Цус ойртох гэмт хэрэг 155.1.Төрсөн эцэг, эх, хүүхэд, ах, эгч, өвөө, эмээ зэрэг цусан төрлийн холбоотой этгээдтэй бэлгийн харилцаанд орох үйлдлийг цус ойртох гэмт хэрэгт тооцно. 155.2.Цус ойртох гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг 14 жил хүртэл хорих ялаар шийтгэнэ. 155.3.Хэрэв айлган сүрдүүлэх болон хүчээр бэлгийн харилцаанд орсон бол энэ үйлдлийг шүүхээр тогтоож, гэм буруугүйд тооцно. 155.4.Хуулийн 155.1-д заасан “ах”, “эгч” гэсэнд эцэг эсхүл эх нэгтэй ах, эгчийг хамааруулан ойлгоно.

²⁹⁰ Penal Code of Vietnam (No.15/1999/QH10). Translated version is originated from Ministry of justice and for reference only. Эх сурвалж: www.boluathinhso.com/penal-code/

²⁹¹ Punishment of Incest Act of Ireland, 1908. Эх сурвалж: www.irishstatutebook.ie

²⁹² Criminal code of Canada. Эх сурвалж: <http://laws-lois.justice.gc.ca>

4	Малайз Улс	Гэрлэлт, гэр бүл салалтын тухай хууль ²⁹³	<p>Хориглох харилцаа</p> <p>11.(1) Аливаа этгээд нь өөрийн ээж, эмээ, эцэг, эх, хүүхэд, ач, зээ, эх, эгч, авга ах, авга эгч, нагац ах, нагац эгч, үеэл ах, үеэл эгч, үеэл дүү, үеэл ач дүү, үеэл зээ дүүтэйгээ гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>Энэ хориг нь Хинди шашны хуулийн дагуу гэрлэх гэрлэлтэд хамаарахгүй.</p> <p>(2) Аливаа этгээд нь нөхөр, эхнэр, эсхүл салсан нөхөр, эхнэрийн өвөө, эмээ, эцэг, эх, хүүхэд, ач, зээтэй гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>(3) Аливаа этгээд нь өөрийн өвөө, эмээ, эцэг, эх, хүүхэд, ач, зээгийн салсан нөхөр, эхнэртэй гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>(4) Үрчилж авсан эцэг, эх болон үрчлүүлсэн хүүхэд хоорондоо гэрлэхийг хориглоно.</p>
		Эрүүгийн хууль ²⁹⁴	<p>Цус ойртох гэмт хэрэг</p> <p>376a. Хэрэв аливаа этгээд нь хууль, шашин шүтлэг, ёс заншилд нийцэхгүй, эсхүл хамаарал бүхий талуудад харшлах этгээдтэй бэлгийн харьцаанд орсон бол цус ойртох харилцаанд оролцсон гэж үзнэ.</p> <p>Цус ойртох харилцаанд оролцогчдод хүлээлгэх хариуцлага</p> <p>376b. (1) Цус ойртох харилцаанд орсон аливаа этгээд нь 10-30 жил хорих ял эдлэнэ, мөн ташаардуулна.</p>
5	ОХУ	Гэр бүлийн хууль ²⁹⁵	<p>13-р зүйл. Гэрлэлтийг үл зөвшөөрөх тохиолдол</p> <p>Дараах тохиолдолд гэрлэлтийг үл зөвшөөрнө:</p> <ul style="list-style-type: none"> - төрөл садны хооронд (өвөг дээдэс болон үр удам /эцэг, эхтэйгээ, хүүхэдтэйгээ, өвөө, эмээтэйгээ, ач, зээтэйгээ/ төрсөн, эсхүл эцэг, эсхүл эх нэгтэй ах, эгчтэйгээ); - үрчилж авсан эцэг, эхтэйгээ, үрчлүүлж авсан хүүхэдтэйгээ гэрлэхийг зөвшөөрөхгүй.

²⁹³ Marriage and Divorce Act of Malaysia - 1976. (Act 164).

²⁹⁴ Penal Code of Malaysia (Act 574). Enacted 1936 (F.M.S.Cap.45), Revised 1997 (Act 574), Latest amendment 31 December 2014 (Act A1471). Эх сурвалж: www.agc.gov.my

²⁹⁵ Семейный кодекс Российской Федерации. 29.12.95 N 223-ФЗ. Принят Государственной Думой 8 декабря 1995 года. Эх сурвалж: www.consultant.ru

6	БНСУ	Иргэний хууль ²⁹⁶	<p>809-р зүйл. Гэрлэх хориотой тохиолдол</p> <p>1.Хэрэв гэр бүл болох гэж байгаа этгээдүүд нь найман үеийн цусан төрлийн (өргөж авсан этгээд хамаарна) холбоотой бол гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>2.Хэрэв гэр бүл болох гэж байгаа этгээдүүд зургаан үеийн цусан төрлийн холбоотой этгээдийн нөхөр, эхнэр байсан бол, нөхөр, эхнэр нь зургаан үеийн цусан төрлийн холбоотой, эсхүл холбоотой байсан бол, нөхөр, эхнэрийн төрөл садан нь дөрвөн үеийн цусан төрлийн холбоотой, эсхүл холбоотой байсан бол хоорондоо гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>3.Хэрэв гэр бүл болох гэж байгаа этгээдүүд нь үрчилж авсан эцэг, эхийн удмын зургаа дахь үе дотор холбоотой бол; үрчилж авсан эцэг, эхийн төрөл садангийн дөрөв дэх үе дотор холбоотой бол хоорондоо гэрлэхийг хориглоно.</p>
7	Филиппин Улс	Гэр бүлийн тухай ²⁹⁷	<p>37-р зүйл. Талууд хоорондын харилцаа нь хууль ёсны болон хууль бус байхаас үл хамааран дараах цус ойртсон гэрлэлтийг хүчингүйд тооцно:</p> <p>(1) аль ч үеийн өвөг дээдэс болон үр удмын хооронд;</p> <p>(2) төрсөн ах, эгч болон эцэг, эсхүл эх нэгтэй ах, эгчийн хооронд;</p> <p>38-р зүйл. Төрийн бодлогын үүднээс дараах гэрлэлтийг хүчин төгөлдөр бус гэж үзнэ:</p> <p>(1) хуулийн дагуу, эсхүл хууль бус байхаас үл хамааран дөрөв дэх үеийн холын цусан төрлийн холбоотой төрөл садны хооронд;</p> <p>(2) үрчилж авсан эцэг, эх болон үрчлүүлж авсан хүүхдийн хооронд;</p> <p>(3) хадам эцэг, эх болон хүргэн, бэрийн хооронд;</p> <p>(4) үрчилж авсан эцэг, эх болон үрчлүүлсэн хүүхдийн хооронд;</p>

²⁹⁶ Civil Act of the Republic of Korea (Law No.471). (1958). Эх сурвалж: www.moleg.go.k

²⁹⁷ The Family Code of the Philippines. Executive Order No. 209 - Full Text - Chan Robles Virtual Law Library. Эх сурвалж: www.chanrobles.com

			<p>(5) үрчилж авсан эцгийн бэлэвсэн эхнэр, эсхүл үрчилж авсан эхийн бэлэвсэн нөхөр болон үрчлүүлсэн хүүхдийн хооронд;</p> <p>(6) үрчлүүлсэн хүүхдийн бэлэвсэн нөхөр, эхнэр болон үрчилж авсан эцэг, эхийн хооронд;</p> <p>(7) үрчлүүлсэн хүүхэд болон үрчилж авсан эцэг, эхийн хууль ёсны дагуу төрсөн хүүхдүүдийн хооронд;</p> <p>(8) нэг эцэг, эхэд үрчлэгдсэн хүүхдүүд хоорондын гэрлэлийг хүчин төгөлдөр бус гэж үзнэ.</p>
		Иргэний хууль ²⁹⁸	<p>80-р зүйл. Дараах гэрлэлтийг хүчин төгөлдөр бус гэж тооцно:</p> <p>(5) 81-д заасан цус ойртсон гэрлэлтийг;</p> <p>81-р зүйл. Хуулийн дагуу эсхүл хууль бус байхаас үл хамааран дараах цус ойртсон гэрлэлтийг хүчингүйд тооцно:</p> <p>(1) аль ч үеийн өвөг дээдэс болон үр удмын хооронд;</p> <p>(2) төрсөн ах, эгч дүүсийн хооронд эсхүл эцэг болон эх нэгтэй ах, эгч дүүсийн хооронд;</p> <p>(3) дөрөв дэх үеийн холын цусан төрлийн холбоотой төрөл садны хооронд.</p>
8	Швейцар Улс	Эрүүгийн хууль ²⁹⁹	<p>213-р зүйл. Цус ойртох гэмт хэрэг</p> <p>1. Шууд цусан төрлийн харилцаатай садан төрөлтэйгээ, ах, эгчтэйгээ, нэг эцэг эсхүл нэг эхтэй ах дүүс өөр хоорондоо бэлгийн харилцаанд орсон бол харилцаанд орсон этгээд нь гурван хүртэл жилийн хорих ял, эсхүл мөнгөн торгууль төлнө.</p> <p>2. Цус ойртох харилцаанд орсон насанд хүрээгүй этгээд уг үйлдлийг санаатай хийсэн бол хуулийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Энэ зүйлд зааснаас бусад тохиолдолд насанд хүрээгүй этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхгүй.</p>

²⁹⁸ Civil Code of the Philippines. Republic Act No. 386. 18 June 1949.

Эх сурвалж: www.thecorpusjuris.com/legislative/republic-acts

²⁹⁹ Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 October 2016). The Federal Council (The portal of the Swiss Government). Эх сурвалж: www.admin.ch/opc/en/

9	Шинэ Зеланд Улс	Эрүүгийн хууль ³⁰⁰	<p>130.1.Дараах үйлдлийг цус ойртох гэмт хэрэгт тооцно:</p> <p>а.өвөө, эмээ, аав, ээж, хүүхэд, ах, дүүгийн (эцэг эсхүл эх нэгтэй ах, дүү хамаарна) хооронд үүссэн бэлгийн харилцаа;</p> <p>б.ураг төрлийн холбоотой гэдгээ мэдсээр байж бэлгийн харилцаанд орох.</p> <p>130.2.Дээрх үйлдлийг хийсэн 16 ба түүнээс дээш насны этгээдэд 10 хүртэлх жилийн хорих ял ногдуулна.</p>
10	Ямайка улс	Цус ойртох үйлдэлд хүлээлгэх хариуцлагын тухай хууль ³⁰¹	<p>2-(1) Аль ч эрх хүн мэдсээр байж өөрийн ач охин, охин, эгч, дүү, ээжтэйгээ бэлгийн харилцаанд орсон бол гэмт үйлдэл үйлдвэл 5 жил хүртэл хугацаагаар албадан хөдөлмөр эрхлүүлнэ. Хэрэв энэ зүйлд заасан харилцаанд орсон этгээд нь 12-оос доош насны хүүхэд байвал гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг 16 жил хүртэл албадан хөдөлмөр эрхлүүлнэ.</p> <p>(2) Эмэгтэйн зөвшөөрлийн дагуу бэлгийн харилцаанд орсон гэх үйлдэл нь хуулийн хариуцлагаас чөлөөлөгдөх үндэслэл болохгүй.</p> <p>(3) Энэ зүйлийн (1)-д заасан үйлдэл хийхийг оролдсон этгээдэд 2 жил хүртэл албадан хөдөлмөр эрхлүүлнэ.</p> <p>3.16 нас ба түүнээс дээш насны эмэгтэй нь өөрийн өвөө, аав, ах, хүүтэйгээ бэлгийн харилцаанд орохыг зөвшөөрсөн, энэ хүмүүсийг өөрийн цусан төрөл гэдгийг мэдсээр байж бэлгийн харилцаанд орсон бол гэм буруутайд тооцох ба 5 жил хүртэл хугацаагаар албадан хөдөлмөр эрхлүүлнэ.</p> <p>4.Энэ хуульд заасан ах, эгч гэдэгт эцэг, эсхүл эх нэгтэй ах, эгч хамаарах ба эдгээр хүмүүс хоорондоо гэрлэхийг хориглоно.</p> <p>5 (1) Хэрэв шүүхээр хүчингийн хэрэг хийсэн нь тогтоогдвол энэ хуулийн дагуу гэм буруутайд тооцох ба зохих шийтгэлийг хүлээлгэнэ.</p>

³⁰⁰ Criminal Act of New Zeland. Эх сурвалж: www.legislation.govt.nz

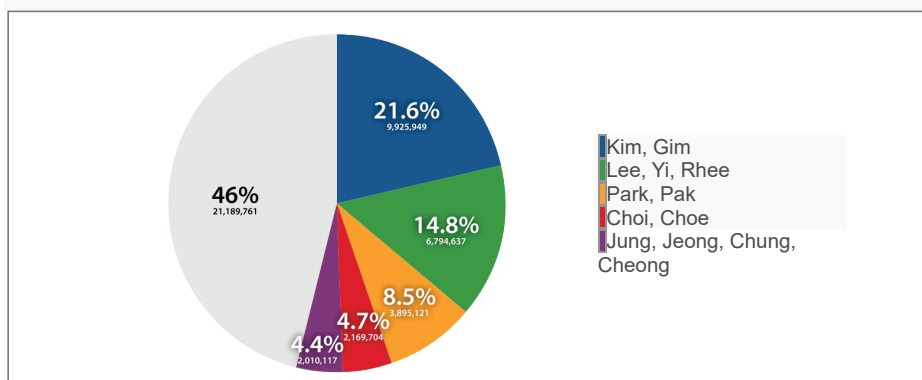
³⁰¹ The Incest (Punishment) Act. Эх сурвалж: <http://moj.gov.jm>

Удмын санг хамгаалах үүднээс бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сангийн хөгжүүлэлт, ашиглалтыг амжилттай хэрэгжүүлсэн орны арга, туршлагын тухай

Сонгон авсан 10 орноос уламжлал болон угийн бичиг хөтлөлтөөр манай улстай ойролцоо мөн сайн туршлага гэж үзэн угийн бичиг хөтлөх талаарх туршлагыг судалгааны энэ хэсэгт дэлгэрэнгүй судалсан болно.³⁰²

Хориглосон гэрлэлтийн талаарх эрх зүйн зохицуулалт: Солонгос Улсад 300 гаруй овогтон байх бөгөөд хамгийн том болох Ким (Kim) овог дотроо 348 бүлд хуваагддаг байна. Овог дотроо хамгийн том бүлүүд болох Кимхэ Ким (Kimhae Kim) нь 4 сая гишүүнтэй, Кёнжу Ким (Gyeongju Kim) нь 1,7 сая гишүүнтэй бөгөөд үүнийг Зураг 1-д үзүүлсэн болно.³⁰³

Зураг 1: Солонгосын томоохон овгийн эзлэх хувь, 2000 оны байдлаар

Уламжлал ёсоор нэг овгийн гишүүдийг хамаатан гэж тооцдог тул өөр хоорондоо гэр бүл болохыг зөвшөөрдөггүй. Энэ уламжлалыг 1957 онд батлагдсан Солонгос Улсын Иргэний хуулийн 809 дүгээр зүйлд “Хэрэв гэр бүл болох гэж байгаа талууд нь нэг овог, удам угсаатай цусан төрлийн холбоотой бол гэрлэхийг хориглоно” гэж бататгасан байна.

Иргэний хуулийн энэхүү зохицуулалтаар Кимхэ Кимийн 2 хүн гэр бүл болохыг хориглосон нь тухайн үед нэлээн маргаан дагуулж байв. Учир нь Өмнөд Солонгосын хүн амын өсөлт, тэдний хурдацтай шилжилт хөдөлгөөн болон улс орны хөгжлийн бодлогоос болж нэг овгийн хүмүүс хоорондоо танилцаж, гэр бүлийн харилцаанд орох боломж илүү байжээ. Үүнд Кимхэ Ким (Gimhae Kims), Милиан Пак (Milyang Parks) болон Жонжу Ли (Jeonju Lees) гэсэн солонгосын хамгийн том 3 овгийн томоохон бүлийн хувьд хүндрэлтэй асуудал байсан. Тийм учраас тэд албан бүртгэлд хамрагдахгүйгээр гэр бүл болох тохиолдол их байсан байна.

Хууль бус гэр бүлийн хүүхэд нь эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдах болон бусад эрхээ эдэлж чаддаггүй байжээ. 1977, 1987, 1995 онуудад нийт 3 удаа Иргэний хуулийн 809 дүгээр зүйлд заасан хориглолтыг түр буюу нэг жилийн хугацаатайгаар хуулиар тусгайлан цуцалж байжээ. 1977 онд нэг овгийн 4,577

³⁰²Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдал, бусад орны туршлага” харьцуулсан судалгаа СТ-16/218

³⁰³[https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_\(Korean_surname\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_(Korean_surname))

хос гэрлэлтээ албан ёсоор бүртгүүлсэн байна. Энэ тоо 1988 онд 12,443, 1996 онд 27,807 болж өсчээ.³⁰⁴

1995 оны 5 дугаар сарын 20-ны өдөр Сөүлийн Гэр бүлийн шүүх нь Иргэний хуулийн 809-д заасан овог доторх гэрлэлтийг хориглосон нь Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Үндсэн хуулийн³⁰⁵ 10, 36-д заасан “иргэдийн аз жаргалтай байх”, “гэр бүлтэй байх” үндсэн эрхийг зөрчсөн эсэх талаар хянан үзүүлэхээр Үндсэн хуулийн шүүхэд хандсан байна.

Үндсэн хуулийн шүүх асуудлыг хянан үзээд Иргэний хуулийн 809 дүгээр зүйлийг Солонгос Улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн гэж дүгнэлтийг 1997 оны 7 дугаар сарын 13-ны өдөр гаргасан бөгөөд 2005 оны 3 дугаар сарын 2-ны өдөр Үндэсний Ассамблей Гэр бүлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.³⁰⁶ Тухайн үед Иргэний хуульд найман үндсэн асуудлаар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсны нэг нь овог нэгтэй хүмүүсийн гэрлэлтийн хориглосон зохицуулалтыг цуцалсан байна.³⁰⁷

БНСУ-ын угийн бичиг: Угийн бичиг судлаачдын үзэж байгаагаар Солонгос Улс нь угийн бичиг хөтлөлтөөр нэлээд хөгжсөн төдийгүй угийн бичиг анх үүссэн газруудын нэг үздэг аж. Анхны угийн бичиг нь Кугурё улсын Үйжон хааны (1146-1170) гэр бүлийн угийн бичиг бөгөөд өнөөг хүртэл хадгалагдаж ирсэн байна.

Харин системчилсэн байдлаар гаргасан анхны угийн бичиг бол 1476 онд хэвлэгдсэн Андуны Сёнгвабогийн угийн бичиг, 1565 онд хэвлэгдсэн Мунхуа Юүгийн Гажонбугийн угийн бичиг аж. Энэхүү 2 угийн бичигт гэр бүлийн гишүүдийг төрсөн огноогоор тоочиж гаргасан байна. XVII зуунд угийн бичгийн хөгжилд гарсан томоохон өөрчлөлт бол тухайн гэр бүлд төрсөн хүүг эхэлж бичээд, дараа нь охиныг бичдэг болсон байна.

Өмнөд Солонгост угийн бичгийг өнөөг хүртэл өв дамжин уламжлаж ирсэн нь өөрсдийн өвөг дээдсээ мэдэх үндсэн эх сурвалж болох төдийгүй, солонгосын ард түмний түүх, соёлын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болсон байна. Солонгосын бүх гэр бүл өөрийн угийн бичгийг удам дамжин өвлүүлдэг байна. Тухайн гэр бүлийн ууган хүү нь угийн бичгийн эх хувийг өвлөн авч, үргэлжлүүлэн бичих үүрэгтэй. Шаардлагатай тохиолдолд угийн бичгийг гэр бүлийн гишүүдийн дунд хэвлэн тараадаг байна.

Солонгосын угийн бичгийг дараах 5 төрөлд ангилна. Үүнд:

1. уугуул нутгаараа тодорхойлогдох нэг овгийн тогтолцоо, тэдний түүхийг өгүүлсэн угийн бичиг (*Jokbo*);
2. өөр өөр уугуул нутагтай хэд хэдэн овгийг хамтатгасан угийн бичиг (*Daedongbo*);
3. нэг овгийн хоёр ба түүнээс олон бүлийг хамтатгасан угийн бичиг (*Sebo*);
4. овгийн анхны өвгөөс эхлэсэн босоо шугамаар гаргасан угийн бичиг (*Pabo*);
5. шууд өвөг дээдсийг мөрдөх угийн бичлэг (*Gaseugbo*) гэсэн төрөлтэй.

Угийн бичгийг хэвлэхэд овгийн бүл бүрийн гишүүдээс бүрдсэн хороо хянаж үздэг байна. Солонгост нэг өвөг дээдсээс гаралтай гэдгээ баталсан мянга гаруй овог

³⁰⁴ Article 809 of the Korean Civil Code - Rules Restricting Marriage. Эх сурвалж: www.liqui-search.com

³⁰⁵ Constitution of the Republic of Korea. Эх сурвалж: <http://korea.assembly.go.kr>

³⁰⁶ Act No.7427, Mar. 31, 2005.

³⁰⁷ Recent Reform of Korean Family Law. Mi-Kyung CHO, Ajou University, Korea.

Эх сурвалж: www.law2.byu.edu

нэгдэж, Дайжонхое хэмээх байгууллагыг байгуулсан байна. Энд нэгдсэн овгууд Сөүлд төв оффистой төдийгүй тухайн орон нутаг бүрт салбартай.

Орчин үед Солонгосын эртний угийн бичгүүд нь улсын болон хувийн номын сангуудад хадгалагдаж байдаг бөгөөд тэдгээрийг олж үзэхэд ихээхэн хүндрэлтэй байдаг байна. Харин 2007 оноос Солонгосын Инхэ Их сургуулийн Пак Инхэгийн дурсгалын номын сан нь АНУ-ын Юта мужийн “FamilySearch” байгууллагатай хамтран мянга гаруй овгийн угийн бичгийг тоон системд шилжүүлж эхэлжээ. Ийнхүү тоон системд шилжүүлснээр хэрэглэгчдэд буюу иргэдэд өөрсдийн угийн бичгийг цахим сүлжээнээс олж харах боломжтой болжээ.

Пак Инхэгийн дурсгалын номын сан нь өөрийн удмын хүнийг хайхад туслалцаа үзүүлэх, угийн бичгийг хөтлөх, дэлхийн аль ч улсаас мэдээлэл авах боломжийг бий болгосон байна. Мөн энэ чиглэлээр судалгаа, эрдэм шинжилгээний ажил явуулахын зэрэгцээ угийн бичгийн боловсрол болон соёлоор дамжуулан өөрийн гэр бүлийн үнэ цэнийг нэмэгдүүлэх талаар орон нутгийн иргэд, оюутнуудын дунд олон арга хэмжээ зохион байгуулдаг байна.

Монгол Улсад хүн ам зүйн нөхөн үржихүйн талаар хэрэгжиж байсан хууль тогтоомжууд

Өнөөгийн байдлаар Монгол Улсын хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдал, тэр дундаа цус ойртолт буюу нэг овог (уг) доторх гэрлэлтээс урьдчилан сэргийлсэн иж бүрэн зохицуулалттай хууль, тогтоомж байхгүй байна. Гэвч энэ харилцааг огт зохицуулаагүй гэж хэлж болохгүй бөгөөд дараах хууль тогтоомжоор хэсэгчлэн зохицуулсан байна. Үүнд:

1. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал³⁰⁸
2. Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хууль³⁰⁹
3. Угийн бичиг хөтлөх журам³¹⁰
4. Овог сэргээх тухай³¹¹ зарлиг зэрэг эрх зүйн актаар тус тус зохицуулж байна.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын гуравдугаар бүлэгт хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдлын талаар дараах зохицуулалт оруулсан байдаг. Үүнд:

3.1.3.Хүн ам, удмын сангийн аюулгүй байдал

3.1.3.4.Цус ойртолтыг багасгах, архидаан согтууралт, мансууралтай тэмцэх ажлыг эрчимжүүлж, хүн амын удмын санд учрах сөрөг нөлөөллийг бууруулна.

3.1.3.5.Гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, цагаачдын тооны зохист түвшинг хадгалж, бүртгэл, мэдээллийн тогтолцоо, эрх зүйн орчин, удирдлага, зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгоно.

Гэр бүлийн тухай хуулийн есдүгээр зүйлд гэрлэхэд харшлах шалтгааныг хуульчлан тогтоосон бөгөөд:

³⁰⁸ Монгол Улсын Их Хурлын 48 дугаар тогтоол. 2010 он.

³⁰⁹ <http://legalinfo.mn/law/details/226?lawid=226>

³¹⁰ Монгол Улсын засгийн газрын 257-р тогтоол 2007 он

³¹¹ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлиг. 1994 он

- төрөл, садангийн хүмүүс хоорондоо гэрлэх;
- харгалзан дэмжигч, дэмжүүлэгч хоёр гэрлэх;
- үрчлэгч, үрчлүүлэгч хоёр гэрлэх;
- гэрлэгчдийн хэн нэг нь, эсхүл хоёулаа удамших хандлагатай сэтгэцийн архаг өвчтэй бол харшлах шалтгаан болно.

Мөн тус хуулийн гуравдугаар зүйлд:

- 3.1.4. “гэр бүлийн гишүүн” гэж гэрлэгчид, тэдэнтэй хамт амьдарч байгаа төрсөн, дагавар, үрчлэн авсан хүүхэд болон төрөл, садангийн хүнийг;**
- 3.1.5. “төрлийн хүн” гэж гэрлэгчийн эцэг, эх, өвөг эцэг, эмэг эх, ач хүү, ач охин, зээ хүү, зээ охин, тэдгээрийн хүүхдийг;**
- 3.1.6. “садангийн хүн” гэж гэрлэгчийн төрсөн ах, эгч, дүү, авга, нагац, тэдгээрийн хүүхдийг;**
- 3.1.7. “овог” гэж нэг өвөг дээдсээс гаралтай эцгийн талын холбоо бүхий бүлэг хүмүүсийн дунд үе уламжлан хэрэглэгддэг нэрийг;**

ойлгоно гэж заасан ч төрөл, садангийн хүн хоорондоо гэрлэсэн тохиолдолд хэрхэх тухай зохицуулалт байхгүй байна.

Засгийн газрын тогтоолоор баталсан Угийн бичиг хөтлөх журам нь овог хэрэглэх, угийн бичиг хөтлөх, угийн зураглал хөтлөх, угийн бичиг баяжуулах, өвлүүлэх, хэрэглэх тухай зохицуулсан таван бүлэг бүхий зохицуулалттай байна. **Монгол Улсын Засгийн газрын 2007 оны 10 дугаар сарын 3-ны өдрийн 257 дугаар тогтоолоор “Угийн бичиг хөтлөх журам”-ыг³¹² шинэчлэн баталж гэр бүл бүрт угийн бичиг хөтлөх дэвтэр тараасан нь бүх нийтийг хамарч чадаагүй байна. Учир нь Философи, социологи, эрхийн хүрээлэнгээс гаргасан “Монгол гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн байдал” сэдэвт социологийн судалгаанд тус журмын хэрэгжилтийн байдлыг анкетын санал асуулгын аргаар гаргасан байна. Уг судалгаанд оролцогчдын дөнгөж 7.3 хувь нь эртнээс уламжилж ирсэн угийн бичигтэй гэсэн бол 7.4 хувь нь саяхнаас хөтлөх болсон гэсэн нь энэ талаар төрөөс хэрэгжүүлсэн бодлого нийтийг хамарсан ажил болж чадаагүй, харин угийн бичиг хөтлөх нь зүйтэй гэсэн цочроо өгснөөс (хөтлөх бодолтой байгаа гэж 29.0 хувь нь хариулсан) хэтрээгүй ажил болсон байна гэж журмын хэрэгжилтийг дүгнэжээ.³¹³**

Зураг 2. Угийн бичиг хөтлөлт

³¹² Засгийн газрын 2007.10.03-ны өдрийн “Журам шинэчлэн батлах тухай” 257 дугаар тогтоол. Угийн бичиг хөтлөх журам. 2010/03/28 www.edulaws.pmis.gov.mn

³¹³ НҮБ, ФСЭХ, НХХЯ. Монголын гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн байдал. УБ., 2010 он. 98-100 дахь тал.

“АЛСЫН ХАРАА-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын³¹⁴ Монгол хүний удмын санг хамгаалж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чадавхыг бэхжүүлж, монгол хүний хөгжлийг дэмжих зорилтын хүрээнд

- I үе шат (2021-2030): Угийн бичиг хөтлөх уламжлалыг сэргээх, дэмжих үе.
 1. Угийн бичиг хөтлөх, цус ойртолтоос сэргийлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
 2. Хүн бүр удмаа мэдэж, угийн бичгээ хөтлөх үндэсний уламжлалыг сэргээн хөгжүүлнэ.
 3. Цус ойртолтоос сэргийлж, удамшлын өвчин болон төрөлхийн согогтой хүүхдийн эрт оношилгооны чадавхыг дээшлүүлнэ.
 4. Гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн, цагаачдын тооны зохист түвшнийг хадгалах, хяналт тавих тогтолцоо бүрдэнэ.
- II үе шат (2031-2040): Удмын сангийн аюулгүй байдлыг хангах үе.
 1. Цус ойртолтоос хамгаалдаг болсон байна.
 2. Иргэдийн удмын хэлхээг тодорхойлох мэдээллийн систем хөгжүүлж, хэрэгжүүлнэ.
 3. Удамшлын өвчин эмгэг, оюуны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд төрөхөөс урьдчилан сэргийлэх, эмнэлэг, удамшил зүйн хяналтын тогтолцоог хөгжүүлнэ.
- III үе шат (2041-2050): Монгол хүний генийг хамгаалах судалгаанд суурилсан бодлого хэрэгжүүлэх үе.
 1. Хувь хүний генетикийн чадварт суурилсан судалгааг хөгжүүлнэ
 2. Хүн амын генетикийн тооцооллын аргаар аймаг бүрийн хүн амд шууд цус ойртолтын (FIS) болон нийт цус ойртолтын (FIT) коэффициентыг тооцоолж, дүн шинжилгээнд үндэслэсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
 3. Хүн бүр удмын мэдээлэл агуулсан цахим үнэмлэхтэй болно.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

³¹⁴ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11057?lawid=15406>

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй байдлын үзэл баримтлал.
- Монгол Улсын Гэр бүлийн тухай хууль.
- “Угийн бичиг хөтлөх журам” Засгийн газрын тогтоол.
- “Овог сэргээх тухай” Ерөнхийлөгчийн зарлиг.
- Civil Act of the Republic of Korea (Law No.471). www.moleg.go.kr
- Civil Code of the Philippines. Republic Act No. 386. 18 June 1949.
- Constitution of the Republic of Korea. <http://korea.assembly.go.kr>
- Criminal Act of New Zeland. www.legislation.govt.nz
- Criminal Code of Alabama USA. <http://codes.findlaw.com>
- Criminal code of Canada. <http://laws-lois.justice.gc.ca>
- Criminal Law of North Carolina USA. www.ncga.state.nc.us
- Law on marriage and family of Vietnam (No. 52/2014/QH13). June 26, 2014.
- Marriage and Divorce Act of Malaysia - 1976. (Act 164).
- Penal Code of Malaysia (Act 574). www.agc.gov.my
- Penal Code of Vietnam (No.15/1999/QH10). www.boluathinhso.com/penal-code/
- Punishment of Incest Act of Ireland, 1908. www.irishstatutebook.ie
- Swiss Criminal Code of 21 December 1937. www.admin.ch/opc/en/
- The Family Code of the Philippines. Executive Order No. 209.
- www.chanrobles.com
- The Incest (Punishment) Act. <http://moj.gov.jm>
- Семейный кодекс Российской Федерации. 29.12.95 N 223-ФЗ. Принят Государственной Думой 8 декабря 1995 года. www.consultant.ru
- Recent Reform of Korean Family Law. Mi-Kyung CHO, Ajou University, Korea. www.law2.byu.edu
- Хүн амын удмын сангийн аюулгүй байдал, бусад орны туршлага” харьцуулсан судалгаа СТ-16/218
- Ж.Батсуурь., Э.Энхмаа. “Монгол улсын иргэн угийн бичиг хөтлөх үлгэрчилсэн загвар”. УБ., 2010.
- И.Пүрэвдорж. “Удамшил”. УБ., 1991.
- ШУА. ЕБСБХүрээлэн. “Популяцийн генетикийн үндэс”. УБ., 1977.
- ФСЭХ, НХХЯ, НҮБ-ын Хүн амын сан. “Монгол гэр бүлийн харилцааны өнөөгийн байдал”. УБ., 2010.
- А.Гидденс. “Социологи”. УБ., 2006.
- С.Нарангэрэл. “Эрх зүйн эх толь бичиг”. УБ., 2007.
- https://www.researchgate.net/publication/290869601_Lifting_the_veil_on_incest_The_historical_development_of_the_offence
- <https://www.justia.com/criminal/offenses/other-crimes/incest/>